

NO NOS DEJES CAER EN LA TENTACIÓN... O GREȘALĂ DE TRADUCERE ÎN TATĂL NOSTRU SPANIOL?

GUSTAVO ADOLFO LORÍA RIVEL

Singura rugăciune pe care însuși Iisus a transmis-o discipolilor săi – *Tatăl nostru* – este probabil coloana vertebrală și esența religiei creștine. Tocmai de aceea, nu ne așteptăm la devieri semnificative în traducerile sale și, mai ales, când este vorba de traduceri în limbile cu o bogată tradiție creștină, ca de exemplu, limba spaniolă. Totuși, asemenea devieri de sens există și acest articol se referă la una dintre ele, pe care o găsim în versiunea spaniolă a *Tatălui nostru*.

În traducerea lui Reina-Valera din 1569 putem citi: *y no nos dejes caer en la tentación...* (și nu ne lăsa să cădem în ispită...), ceea ce deosebește versiunea spaniolă de toate celelalte pe care le-am întâlnit vreodată. Acest lucru sună ciudat, mai ales dacă ne gândim la abisul teologic care desparte „și nu ne duce pe noi în ispită...” de „și nu ne lăsa să cădem în ispită...”. În primul caz Dumnezeu îl duce pe om în ispită, în timp ce, în al doilea caz, omul este cel care, din proprie inițiativă, se îndreaptă spre ispită și Dumnezeu poate doar să-l oprească sau să-l lase să cadă în ea. Această deviere s-a strecurat în toate cărțile de rugăciuni în spaniolă, fără să găsească nici un fel de obiecție din partea cenzorilor bisericești, care nu s-au îndoit să-i acorde *nihil obstat*. Bineînțeles, din perspectiva creștinismului modern, imaginea Dumnezeului care ne poate duce în ispită nu este prea mângâietoare și de aceea probabil cenzorii bisericești nu au dorit să corecteze devierea de care ne ocupăm. Oricum, în versurile revizuite ale traducerii Reina-Valera s-a corectat acest verset, înlocuindu-l cu *no nos metas en la tentación...*, adică „nu ne băga în ispită...”, ceea ce îl apropie de toate celelalte versiuni, inclusiv de originalul grecesc.

Problema cauzei acestei devieri este destul de complexă și cere de la noi o abordare interdisciplinară, care trebuie să ia în considerare argumente lingvistice, istorice și teologice.

Primul pas în acest fel de cercetare este stabilirea formei „originare”. În cazul de față lucrul acesta este cu neputință, fiindcă originalul aramaic sau, mai puțin probabil, cel ebraic s-a pierdut (sau cel puțin așa credem noi). Probabil, toate traducerile actuale au fost făcute, mijlocit sau nemijlocit, după versiunea grecească (Mt. 6:9-13, Lc.11:2-4). În această versiune putem citi: *καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*. Aici sensul cuvântului *εἰσενέγκῃς* este foarte clar, căci acesta este compus din verbul *φέρω* „a purta, a duce” și prefixul verbal *εἰσ-*, cu sensul „înspre” (*εἰς* < **εἰς* < *εἰν* + *σε*). Așadar, sensul etimologic al verbului *εἰσφέρω* este

„a duce înspre”, „a duce în”, „a induce”. Versiunea grecească, prin urmare, trebuie tradusă: „nu ne duce pe noi în ispită...” și în nici un caz „nu le lăsa să cădem în ispită...”.

Alte traduceri vechi merg în aceeași direcție. Versiunea latină a *Vulgatei*: *et ne nos inducas in tentationem...* este o traducere fidelă din greacă, unde *in-*corespunde prefixului grecesc εἰσ- „înspre” și verbul *duco* este echivalentul latin al verbului grecesc φέρω „a purta, a duce”. În slava bisericească putem citi *и введе насъ во искушениѣ*, unde verbul *введе* este alcătuit din prefixul *в-*, cu sensul „în, înspre” și *веде* „a duce”. Tot așa este în coptă unde avem, în versiunea bohairică, *ⲟⲩⲟⲗ ⲙⲡⲉⲣⲉⲛⲧⲉⲛ ⲉⲃⲟⲩⲛ ⲉⲡⲓⲣⲁⲥⲙⲟⲥ...*, unde locuțiunea verbală *ⲙⲡⲉⲣⲉⲛⲧⲉⲛ ⲉⲃⲟⲩⲛ* este compusă din imperativul negativ al verbului *ⲙⲓ* „a aduce, a duce” și de adverbul *ⲉⲃⲟⲩⲛ* „înspre”. Putem ajunge la aceleași concluzii după examinarea oricărei traduceri vechi a *Tatălui nostru*. Este firesc să ne punem întrebarea: de ce traducerea spaniolă a *Tatălui nostru* diferă față de toate celelalte?

Un posibil răspuns cred că l-am găsit atunci când m-am uitat la traduceri *Tatălui nostru* în arabă și siriacă. Amândouă limbile sunt semite, dintre care cea din urmă este un dialect al limbii pe care Iisus a vorbit-o – aramaică. În versiunea siriacă găsim *ⲗⲁ ⲧⲁⲃⲗⲓⲛⲁ ⲉⲧⲁⲃⲗⲁ* // *o/wə lo ta?lan lə-nesyuno...*, unde verbul *ⲗⲁⲃⲗⲁ* /*ta?lan*/ este o forma sufixată de *afel* a radicalului *ⲗⲁⲃⲗⲁ* /*lā*/ „a intra”. Forma *afel* are în siriacă valoare cauzativă și, de aceea, verbul *ⲗⲁⲃⲗⲁ* /*a?el*/ poate fi tradus: „a face să intre”, „a introduce” sau „a duce în” (a fost o primă ipoteză de lucru). În arabă am găsit o situație foarte asemănătoare. Acolo putem citi: *ⲗⲁ ⲧⲁⲃⲗⲓⲛⲁ ⲉⲧⲁⲃⲗⲁ* /*wa la tudxilna fi tajribatin*/, unde verbul *ⲧⲁⲃⲗⲓⲛⲁ* /*tudxilna*/ este forma *majzuwm* sufixată a unui verb de grupa a patra a radicalului *ⲧⲁⲃⲗⲁ* /*daxala*/ „a intra”. Forma a patra are, în arabă, valoare cauzativă și corespunde formelor *shafel* / *afel* din aramaică și formei *hifil* din ebraică. De aceea, verbul *ⲁⲃⲗⲁ* /*adxala*/, măcar în aparență, ar însemna „a face să intre”, „a introduce” sau „a duce în”.

Am spus „măcar în aparență”, căci, de fapt, cauzativul semit poate fi de voliționalitate înaltă sau scăzută. De exemplu, în arabă, verbul cauzativ *ⲁⲃⲗⲁ* /*asqata*/ poate fi tradus: „a doborî”, „a face să cadă” (voliționalitate înaltă), dar și „a lăsa să cadă”; „a omite” (voliționalitate scăzută). Un alt exemplu este verbul *ⲁⲃⲗⲁ* /*amarra*/, care poate fi tradus: „a face să treacă” (voliționalitate înaltă), dar și „a lăsa să treacă” (voliționalitate scăzută). Putem afirma că, în general, cauzativul semit are un sens mai larg care ar include atât ideea de „a face ca cineva să facă ceva”, cât și pe aceea de „a lăsa ca cineva să facă ceva”. Lucrul acesta ar însemna că forma verbală siriacă *ⲗⲁⲃⲗⲁ* /*ta?lan*/, precum și cea arabă *ⲧⲁⲃⲗⲓⲛⲁ* /*tudxilna*/, ar putea fi traduse ca „a face să intrăm”, „a ne duce în”, dar și ca „a ne lăsa să intrăm”. De fapt, toată

problema teologică se reduce la gradul de voliționalitate, căci, atunci când spunem: „și nu ne duce pe noi în ispită” voliționalitatea este înaltă, în timp ce, atunci când spunem „nu ne lăsa să cădem în ispită”, voliționalitatea este scăzută.

Atunci mi-am dat seama de ceea ce, poate într-o anumită măsură, a stat la baza acestei devieri în *Tatăl nostru* spaniol. Este foarte posibil ca traducerea Reina-Valera a *Tatălui nostru* să fi fost influențată de o traducere anterioară, făcută din limba arabă. Acest lucru n-ar fi ciudat deloc, căci este bine știut că timp de opt secole limba arabă a ocupat un loc de frunte în societatea spaniolă și că, în aceeași epocă, creștini și iudei plăteau tribut pentru a-și păstra religia. Bineînțeles, creștinii de atunci nu erau numai spanioli, ci și vorbitori de arabă (nestorienii și coptii) veniți din alte țări musulmane. Se știe, de asemenea, că limba intelectualității sefarde era araba și că aproape toate operele lui Maimonide au fost scrise în această limbă. În asemenea condiții, repet, nu ar fi ciudat ca versiuni arabe ale *Tatălui nostru* să fi circulat atunci prin Spania. Cel puțin este limpede că, într-o Spanie musulmană, unde limba administrativă și culturală era araba, versiunile *Tatălui nostru* în această limbă au putut avea o influență mai mare decât versiunea grecească și cea latină.

Din punct de vedere teologic trebuie să ne punem întrebarea: „este posibil ca Dumnezeu să ne ducă în ispită sau El doar ne lasă să cădem în ispită, dacă așa vrem? Iudaismul tinde spre cea de a doua părere, deși găsim exemple în care Dumnezeu, prin punerea la încercare, îl duce pe om în pericolul de a păcătui. Cel mai elocvent exemplu este *Cartea lui Iov*, în care Dumnezeu îi permite, explicit, lui Satana să-l lovească pe Iov, făcând astfel ca acesta din urmă să fie ispitit să comită două păcate foarte grave: blasfemia și lepădarea de Dumnezeu. În cele din urmă, însă, credința lui Iov învinge și Dumnezeu îl răsplătește. Imaginea unui Dumnezeu care întunecă mintea celor nedrepti (o formă evidentă de a duce pe cineva în ispită) o găsim în *Cartea lui Isaia*, unde Dumnezeu se adresează lui Isaia în felul următor:

וַיֹּאמֶר לְךָ וַאֲמַרְתָּ לְעַם הַזֶּה שְׁמְעוּ שְׁמוֹעַ וְאַל-תִּבְיִנוּ
 וְרֹאיוֹ כִּאֲוֹ וְאַל-תִּדְעוּ: הַשְּׁמֹן לֵב-הָעַם הַזֶּה וְאַזְנֵי
 הַכֶּבֶד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ פֶן-? קִרְאָה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנָיו פֶן -
 ? קִרְאָה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנָיו ? שְׁמַע וּלְבָבוֹ ? בֵּין וְשִׁב
 וְרָפָא לוֹ :

adică „și a spus: du-te! Și spune acestui popor!: ascultați! și nu înțelegeți!, vedeți! și nu pricepeți!, îngroașă inima acestui popor!, îngreunează urechile lui!, închide ochii lui!, ca să nu vadă ochii lui, ca să nu audă urechile lui, ca să nu priceapă inima lui, ca să nu revină, ca să nu se mântuiască” (Is. 6:9 – 10. Traducere proprie. Traducerea românească diferă de originalul ebraic. Toate formele verbale urmate de semnul de exclamare // sunt imperative). Religia creștină pare să fi optat clar, încă din epoca apostolilor, pentru un Dumnezeu care nu duce pe oameni în ispită, ci doar îi lasă pe oameni să păcătuiască, dacă așa vor. În epistola sobornicească a Sfântului Apostol Iacov 1:13 se spune „Nimeni să nu zică, atunci când este ispitit:

De la Dumnezeu sunt ispitit, pentru că Dumnezeu nu poate să fie ispitit de rele și El însuși nu ispitește pe nimeni”. Tocmai, din cauză că religia creștină a respins, din epoca apostolilor, posibilitatea ca Dumnezeu să ispitească pe cineva, acest pasaj al *Tatălui nostru* a fost obiect al multor comentarii. În cartea *Rugăciunea domnească* a Sfântului Teofan Zăvorâtul se enumeră 11 comentarii ale Sfinților Părinți ai Bisericii despre versetul amintit. Tertulian, Sfântul Grigore din Nyssa, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Augustin și alții îl interpretează ca „nu îngădui, Doamne, să fim duși în ispită”. Doar Sfântul Ciprian al Cartaginei se îndepărtează de linia generală atunci când spune că „prin această cerere se arată că vrăjmașul nu poate să ne facă nimic dacă Dumnezeu nu îngăduie, pentru ca în acest chip să ne vadă îndreptați spre El”; adică Dumnezeu nu ispitește, dar îi îngăduie vrăjmașului s-o facă. Oricum ar fi, toate cele spuse mai sus arată consternarea pe care i-a produs-o creștinismului, de-a lungul timpului, propoziția „...și nu ne duce pe noi în ispită...”. În religia musulmană s-a dezvoltat ideea după care Dumnezeu pedepsește pe păcătoși rătăcindu-i, întunecându-le mintea. De exemplu, în *Coran*, în Sura a Șasea (a Vitelor), verset 39, putem citi: „Cei ce țin de mincinoase semnele Noastre sunt surzi și muți. Dumnezeu pe cine voiește îl duce în rătăcire și pe cine voiește îl duce pe drum drept”. Imaginea unui Dumnezeu care îi întunecă mintea omului este prezentă și la Herodot: „Iar împăratul, îi luă Dumnezău mintea și arată pre ocna casăi soarili” (DLR VI, s.v. minte, p. 464) și, lucru foarte interesant, în folclorul românesc. În acest sens, trebuie amintite următoarele expresii: „Când vrea Dumnezeu să piardă pe om, mai întâi îi ia mințile” (Zanne, VI, p. 659), „Deade pre ei Dumnezeu întru neispitiți să faci nedestoinicii” (Gaster, *Chrestomație română*), „În ziua de moși se cearcă lut pe lut și Dumnezeu râde de toți” (Zanne, I, p. 49), „Copilul rău, blestemul lui Dumnezeu” (Zanne, II, p. 85), „A dat Dumnezeu și boale, dar a lăsat și leacuri” (Zanne, II, p. 494), „Omul însemnat de Dumnezeu e dracul în picioare” (Zanne, II, p. 588), „Când dă Dumnezeu dă, iar când ia, apoi ia și cenușa din vatră” (Zanne, VI, p.651).

Trecem acum la următoarea întrebare: dacă cultura arabă era atât de puternică în Spania, și chiar a reușit să influențeze versiunea spaniolă a *Tatălui nostru*, atunci de ce nu s-a impus și versiunea islamică a unui Dumnezeu care „pe cine voiește îl duce în rătăcire”? De ar fi fost așa, atunci și spaniolii ar spune „...și nu ne duce pe noi în ispită...”, căci tocmai această citire se potrivește mentalității musulmane. Răspunsul, probabil, se poate găsi în dorința creștinilor de a-și păstra identitatea și individualitatea într-un mediu islamizat. Creștinii spanioli au ales, așadar, citirea care îi deosebea de musulmani și de mentalitatea lor, traducând وَلَا تُدْخِلْنَا فِي تَجْرِبَةٍ /wa la tudxilna tajribatin/: „nu ne lăsa să cădem în ispită”. Prin urmare, influența arabă asupra *Tatălui nostru* spaniol a fost numai de natură lingvistică, căci în aceasta se reflectă ambiguitatea cauzativului semit; dar, atunci când creștinii spanioli au trebuit să aleagă între o interpretare și cealaltă, au ales ceea ce îi deosebea de musulmani și apăra identitatea lor.

În sfârșit, care din aceste două interpretări a fost cea corectă?, adică pe care dintre ele Iisus le-a avut în vedere atunci când a formulat *Tatăl nostru*? Mai întâi de toate, nu trebuie să uităm că *Tatăl nostru* a fost redactat în limba aramaică, pe vremea lui Iisus limba vorbită de popor. Este mult mai puțin probabil ca *Tatăl nostru* să fi fost formulat în ebraică, cu statut de limbă cultă și, practic, de neînțeles pentru popor. În orice caz, structura celor două limbi este foarte asemănătoare, amândouă fiind limbi semite. De fapt este greu de crezut că actualii creștini siriaci, urmași ai Bisericii iudeo-creștine a lui Iacov, fratele Domnului, au trebuit să traducă textul *Tatăl nostru* din greacă, în loc să-l păstreze într-o versiune ușor modificată a originalului aramaic. Să nu uităm că limba aramaică nu a murit niciodată și că încă se vorbește în arii foarte restrânse în Orientul Mijlociu și în Caucaz. Dacă *Tatăl nostru* siriac a fost tradus în totalitate din greacă, fără nici o influență din partea originalului aramaic, atunci ar trebui să acceptăm că, ori creștinismul, ori limba aramaică au suferit o mare discontinuitate în zonele mai sus amintite. Acest lucru este probabil fals. De aceea este foarte posibil ca originalul *Tatălului nostru* să fi semănat cu *Tatăl nostru* siriac. Dacă a fost așa, atunci cuvântul folosit de Iisus ca să spună „nu ne duce în...”, ar putea fi ܢܝܢܝܢ /ta'eilna/ (corespondent în aramaica biblică a cuvântului ܢܝܢܝܢ /ta'lan/), care, după cum știm, este ambiguu. De aceea este foarte greu de știut cu exactitate ce a vrut să spună Iisus. Știm că Iisus a fost iudeu și bun cunoscător al Torei. Știm că religia iudaică tinde mai mult spre imaginea omului care caută de bună voie ispita, decât spre imaginea Dumnezeuului care întuneacă mintea și rătăcește pe cei răi. Știm că modelul din urmă, totuși, nu este absolut străin iudaismului. Mi se pare mai prudent să gândim că, dacă într-adevăr Iisus a folosit cauzativul ܢܝܢܝܢ /ta'eilna/, gândul său cuprindea atât conceptul de „a ne lăsa să cădem în”, cât și pe cel de „a ne duce în”.

BIBLIOGRAFIE

- Abbot-Smith, G., *A manual Greek lexicon of the New Testament*, Edinburgh, T&T Clark Publishers, 1954.
- Baranov, Kh. G., *Arabsko/russkij slovar'*, Moskva, Izdatel'stvo russkij jazyk, 1989.
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1968.
- Ditiqo khadto d'amaron Yeshu' Masikho* (Biblia siriacă), Stuttgart, United Bible Societies, Stuttgart, 1994.
- Esrin ve arba' sifrei ha.kodesh* (Biblia ebraică), Middx, The Society for distributing Hebrew Scriptures..
- The Greek New Testament*, Third Edition, United Bible Societies, *sine loco*, 1975.
- Rosenthal F., *A grammar of Biblical Aramaic*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz Publishers, 1983.
- Santa Biblia* (Biblia spaniolă), Sociedades Biblicas Unidas, *sine loco*, 1960.
- Sausen A., *Rezad Siempre* (Carte de rugăciuni în limba spaniolă), New-York, Catholic Books Publishing Co., 1940.
- Sf. Teofan Zăvorâtul, *Rugăciunea domnească*, Oradea, Editura Anastasia, 1997.
- Thayer, J. H., *Greek-English lexicon of the New Testament* (being Grimm Wilke's Clavis Novi Testamenti, translated and revised), Lafayette, APRA Publishers, 1979.

Vejsman, A. D., *Grečesko-ruskij slovar'*, Moskov, 1991 (reprint al celei de a cincea ediții, Sanki Peterburg, 1899).

Zanne, I. A., *Proverbele românilor*, vol. I-X, București, 1895-1912.

**NO NOS DEJES CAER EN LA TENTACIÓN...
UN ERROR DE TRADUCCIÓN EN EL PADRE NUESTRO ESPAÑOL?**

RESUMEN

El presente artículo trata sobre una diferencia fundamental entre la versión española del *Padre nuestro*, por un lado, y el „original” griego y todas las versiones antiguas (latina, copta, eslava, etc.) por el otro. En español se dice „no nos dejes caer en la tentación...”, mientras que en los otros idiomas se dice „no nos induzcas en la tentación”.

El autor atribuye dicha desviación en el texto español a la posible influencia de una hipotética traducción anterior, hecha a partir del árabe. Tal suposición se basa en el hecho que, en árabe y siríaco, „no nos dejes caer” se expresa con un verbo causativo, el cual puede tener doble valencia, de „alta volicionalidad” y de „baja volicionalidad”. Por ello, al traducir del árabe, podríamos obtener ambas variantes: „no nos induzcas” y „no nos dejes caer”. Se analizan, igualmente, aspectos históricos y teológicos del problema.

*Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza”
Iasi, Bulevardul Copou, nr. 11*